

*Карпов Н. С.,**доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри кримінального процесу
Національної академії внутрішніх справ*

ПРОВЕДЕННЯ СКОРОЧЕНОГО СУДОВОГО РОЗГЛЯДУ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ

Анотація. У статті проаналізовано юридичну літературу щодо проведення скороченого судового розгляду. Здійснено аналіз проблемних питань досліджуваної тематики. Також розроблені ґрунтовні висновки та пропозиції щодо проведення скороченого судового розгляду в кримінальному процесі.

Ключові слова: скорочений судовий розгляд, дослідження доказів, учасники судового провадження, кримінальний процес.

Постановка проблеми. Судовий розгляд є центральною стадією кримінального процесу. Такий розгляд – «це встановлена законом система процесуальних дій суду та учасників кримінального провадження, послідовне проведення яких спрямоване на всебічне, повне й об'єктивне дослідження матеріалів кримінальних проваджень і постановлення законного, обґрунтованого та справедливого судового рішення» [1, с. 318].

Проблемні аспекти судового розгляду досліджували Є. Гідулянова, І. Гловюк, В. Дрозд, О. Загурський, О. Захаров, Р. Куйбіда, О. Литвин, В. Маляренко, С. Міщенко, О. Панасюк, К. Сербулова, І. Скільський, Н. Сиза, Г. Сисоєнко, М. Туркот, Л. Хруслова, В. Шибіко та інші науковці. Однак питання про порядок проведення скороченого судового розгляду залишається недостатньо дослідженим. Його розгляд є **метою** цієї статті.

Виклад основного матеріалу дослідження. У ч. 3 ст. 349 Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК) вказано, що суд має право, якщо проти цього не заперечують учасники судового провадження, визнати недоцільним дослідження доказів щодо тих фактичних обставин, які ніким не оспорується. При цьому суд з'ясовує, чи правильно розуміють зазначені особи зміст цих обставин, чи немає сумнівів у добровільності їх позиції, а також роз'яснює їм, що в такому випадку вони будуть позбавлені права оскаржити ці обставини в апеляційному порядку.

Йдеться про суттєве спрощення процедури судового розгляду та проведення скороченого судового слідства (за термінологією нового КПК – судового розгляду) [2, с. 270]. Науковці зазначають: «Мета встановлення такої процедури – прискорення кримінального провадження, вирішення його завдань при одночасній процесуальній та ресурсній економії» [3, с. 551].

Як необхідно застосовувати ч. 3 ст. 349 КПК України роз'яснив Вищий спеціалізований суд України з розгляду цивільних і кримінальних справ в інформаційному листі від 5 жовтня 2012 р. № 223-1446/0/4-12 «Про деякі питання порядку здійснення судового розгляду в судовому провадженні у першій інстанції відповідно до Кримінального процесуального кодексу України» [4, с. 95–112].

У п. 8 цього листа вказано, що в тому разі, якщо обвинувачений повністю визнає свою вину в інкримінованому йому органом досудового розслідування кримінальному правопорушенні, погоджується з кваліфікацією вчиненого ним діяння, а прокурор, потерпілий не висловлюють жодних заперечень

щодо встановлених обставин, то суд вправі визнати недоцільним дослідження доказів, поданих на підтвердження події кримінального правопорушення, винуватості обвинуваченого у вчиненні кримінального правопорушення тощо. При цьому суд зобов'язаний з'ясувати, чи правильно розуміють зазначені особи зміст цих обставин, переконалися в добровільності їх позиції та роз'яснити їм, що в такому випадку вони будуть позбавлені права оскаржити ці обставини в апеляційному порядку. Ці роз'яснення суду та пояснення обвинуваченого, потерпілого, прокурора та інших осіб мають бути відображені в усіх засобах фіксування кримінального провадження.

Використання скороченого судового розгляду передбачає: а) відмову від провадження низки обов'язкових у загальному порядку процесуальних дій, насамперед від дослідження доказів, які підтверджують чи спростовують обвинувачення; б) констатацію причетності обвинуваченого до вчинення кримінального правопорушення; в) згоду обвинуваченого та інших учасників судового розгляду на застосування такого порядку; г) неможливість оскарження вироку через невідповідність викладених у ньому висновків фактичним обставинам справи [3, с. 551–552]. Прийняття судом рішення про проведення скороченого судового розгляду «свідчить про те, що обставини, які сторони не оспорує, вважатимуться встановленими в судовому засіданні і суд буде це враховувати при постановленні вироку...» [5, с. 422].

Необхідно зазначити, що скорочений судовий розгляд не є нововведенням вітчизняного судочинства. Стаття 299 КПК 1960 р. також регламентувала проведення такого розгляду після внесення до неї змін Законом України від 21 червня 2001 р. «Про внесення змін до Кримінально-процесуального кодексу України» [6].

У ч. 3 цієї статті зазначалось, що суд вправі, якщо проти цього не заперечують учасники судового розгляду, визначити недоцільним дослідження доказів стосовно тих фактичних обставин справи та розміру цивільного позову, які ніким не оспорується. При цьому суд з'ясовує, чи правильно розуміють підсудний та інші учасники судового розгляду зміст цих обставин, чи немає сумнівів у добровільності та істинності їх позиції, а також роз'яснює їм, що в такому випадку вони будуть позбавлені права оспарювати ці фактичні обставини справи та розмір цивільного позову в апеляційному порядку.

Вказана норма за змістом майже нічим не відрізняється від ч. 3 ст. 349 чинного КПК України. Отже, і зараз є актуальними думки науковців щодо застосування ч. 3 ст. 299 КПК 1960 р. З цього питання в юридичній літературі були висловлені три позиції.

Перша позиція – позитивна оцінка інституту скороченого судового розгляду. Так, І. Мірошников стверджував, що «скорочений судовий розгляд є необхідним для нашої системи кримінального судочинства. Втім суддям не слід підходити механічно до вирішення питання щодо обсягу доказів, які підлягають дослідженню. До скороченого судового розгляду слід зверта-

тись лише в тих випадках, коли дані, що отримані в ході допиту підсудного, не суперечать тим доказам, дослідження яких було визнано недоцільним стосовно тих обставин справи та розміру цивільного позову, які ніким не оспорювалися» [7, с. 116].

Т. Марітчак зазначав, що застосовуючи такий порядок розгляду, судді не тільки скоротять свій час, а й зменшать навантаження на суддів апеляційної та касаційної інстанцій. «Якщо ж враховувати, що в 80–90% кримінальних справ йдеться про інкримінування статей, санкцією яких передбачено покарання до двох років позбавлення волі чи альтернативне покарання, то стає очевидною ефективність застосування положення ст. 299 КПК на практиці» [8, с. 39–40].

Друга позиція – потрібно обмежити проведення скороченого судового розгляду.

Так, В. Щолкін та О. Стулов вважали, що є недоцільним застосування спрощеного порядку судового розгляду: 1) у справах щодо неповнолітніх підсудних та осіб, які через свої фізичні та психічні вади, похилий вік повною мірою не можуть реалізувати своє право на захист від обвинувачення; 2) коли санкція передбачає застосування покарання у вигляді довічного ув'язнення; 3) у справах, де матеріали щодо однієї або декількох осіб, що заперечують свою вину, виділені в окреме провадження; 4) у справах, матеріали досудового розслідування яких містять дані про можливе застосування до підозрюваних чи обвинувачених заходів впливу [9, с. 68].

Л. Удалова, В. Корсун та Г. Власова стверджували, що потрібно заборонити проведення спрощеного судового розгляду: 1) в разі обвинувачення у вчиненні тяжких злочинів; 2) у справах, де матеріали щодо однієї або декількох осіб, що заперечують свою вину, виділені в окреме провадження; 3) у справах щодо неповнолітніх підсудних та осіб, які через фізичні вади не можуть повною мірою реалізувати свої права; 4) у випадках, коли в суду виникає сумнів щодо добровільності та істинності позиції обвинуваченого [10, с. 56–57; 11, с. 235].

В. Шумов пропонував передбачити в КПК України такі обставини, які унеможливають застосування спрощеного судового розгляду: 1) коли підсудні є неповнолітніми або мають психічні чи фізичні вади, або не володіють мовою судочинства; 2) у разі відсутності в судовому засіданні потерпілого, цивільного позивача, цивільного відповідача та їх письмової згоди на розгляд справи в спрощеному порядку; 3) коли один із співучасників злочину визнає себе винним у вчиненні злочину, а інші винними себе не визнають або оспорюють цивільний позов; 4) коли підсудний відмовляється від дачі показань по суті пред'явленого обвинувачення [12, с. 11].

Третя позиція – критична оцінка проведення скороченого судового розгляду.

Так, В. Попелюшко писав, що спрощена форма правосуддя практично виключає такий його компонент, як доказування дійсних фактичних обставин справи, оскільки обвинувальний вирок тут ґрунтується лише на одному «голому» визнанні підсудним своєї вини. Науковець зауважував: «Звідси, якщо суд обмежується дослідженням доказів у неповному їх обсязі, він, по-перше, проявляє необ'єктивність та неупередженість (а об'єктивність і неупередженість судді є головними умовами справедливого процесу), а по-друге, відступає від такого наріжного принципу демократичного правосуддя, як презумпція невинуватості, оскільки «особа вважається невинуватою у вчиненні злочину і не може бути піддана кримінальному покаранню, доки її вина не буде доведена... в законному порядку і встановлено обвинувальним вироком суду» [13, с. 247].

Також науковець відмічав, що запровадження «спрощеної процедури вирішення кримінальних справ є «трансплантаці-

єю» в українське правосуддя англо-американської системи, яка не просто виключає суд із процесу доказування фактичних обставин справи, дистанції його від істини, від вирішення справи по суті та по праву, а полягає в здійсненні правосуддя у формі розв'язання кримінально-правового конфлікту, аби лише результат такого розв'язання влаштував усі сторони» [13, с. 248].

Досліджуючи порядок проведення спрощеного судового розгляду, Т. Корчева зазначала, що відмова від дослідження доказів, які представлені досудовим розслідуванням та не оспорюються підсудним, якщо ним визнано вину, порушує принцип презумпції невинуватості, відповідно до якого особа вважається невинуватою у вчиненні злочину і не може бути піддана кримінальному покаранню, доки її вина не буде доведена в законному порядку і встановлено обвинувальним вироком суду [14, с. 155]. Крім того, науковець стверджувала, що спрощення проведення судового слідства, яке застосовується під час визнання підсудним своєї вини, «завдає шкоди принципу безпосередності, як і іншим принципам кримінального судочинства – принципу змагальності сторін, принципу забезпечення підозрюваному, обвинуваченому, підсудному права на захист та іншим принципам» [14, с. 148].

С. Шаренко відмічала, що ч. 3 ст. 299 КПК 1960 р. суперечить ст. 257 цього кодексу, що зобов'язує суд безпосередньо дослідити докази в справі; ст. 323 цього кодексу, яка визначає, що суд обґрунтовує вирок лише на тих доказах, які були розглянуті в судовому засіданні й оцінює їх за своїм внутрішнім переконанням, що ґрунтується на всебічному, повному та об'єктивному розгляді всіх обставин справи в їх сукупності, керуючись законом [15, с. 46].

Л. Лобойко наголошував на тому, що спрощення в проведенні судового слідства, яке полягає в обмеженні дослідження доказів у справі, «призведе до загрози наближення форми процесу не до змагальної, а навпаки, до інквізиційної, за якої суд може перетворитися на «штампувальника» обвинувачень, висунутих органами досудового слідства і прокуратури» [16, с. 250].

Необхідно зазначити, що ч. 3 ст. 349 чинного КПК України також критично оцінюється окремими науковцями.

Так, Д. Захаров пише, що редакція цієї норми дозволяє говорити про ініціативу суду щодо виключення з предмета судового спору певних обставин. На його думку, «досить проблематично прийти до висновку про однозначну доведеність певних обставин, не вивчивши жодного доказу, оскільки на момент реалізації повноважень, передбачених ч. 3 ст. 349 КПК України, суд у своєму розпорядженні має тільки реєстр матеріалів, не маючи даних про їхній зміст» [17, с. 152–153].

О. Добровольська, розглянувши питання про застосування інституту судового компромісу в кримінальному процесі, зазначає, що існують вагомі заперечення щодо здійснення судочинства в разі визнання обвинуваченим своєї вини в спрощеному порядку та обмеження при цьому права на оскарження вироку [18, с. 198].

В. Тертишник та О. Тертишник відмічають, що ч. 3 ст. 349 КПК України суперечить:

– принципу презумпції невинуватості, закріпленому в ст. 62 Конституції України;

– ст. 14 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права, відповідно до якої кожен, кого засуджено за будь-який злочин, має право на те, щоб його засудження і вирок були переглянуті вищою за ієрархією судовою інстанцією згідно із законом;

– ч. 5 ст. 365 КПК України, де вказано, що учасники судового провадження мають право в судових дебатах посилалися лише на ті докази, які були досліджені в судовому засіданні;

– ч. 4 ст. 95 КПК України, згідно з якою суд може обґрунтувати свої висновки лише на показаннях, які він безпосередньо сприймав під час судового засідання;

– ч. 3 ст. 370 КПК України, де визначено, що обґрунтованим є рішення, ухвалене судом на підставі об'єктивно з'ясованих обставин, які підтвердженні доказами, дослідженими під час судового розгляду та оціненими судом відповідно до ст. 94 цього кодексу.

Науковці дійшли висновку, що ч. 3 ст. 349 КПК України, у якій закладена модель спрощеного правосуддя, не має застосовуватись і підлягає скасуванню як норма, яка скасовує суттєві існуючі гарантії встановлення об'єктивної істини та забезпечення прав і свобод людини, яка звужує існуючі права і свободи людини і суперечить Конституції України, міжнародним правовим актам та принципам й окремим положенням самого КПК України, суперечить здоровому глузду та фундаментальній науці – логіці [19, с. 22].

А. Форостяний також висловив пропозицію виключити ч. 3 зі ст. 349 КПК України. Її він обґрунтував так:

– під час проведення спрощеного судового розгляду обмежуються така конституційна засада кримінального провадження, як презумпція невинуватості та доведення вини;

– ця норма не узгоджується з такими засадами кримінального провадження, як безпосередність дослідження доказів, забезпечення апеляційного оскарження, змагальність сторін [20, с. 66–67].

Висновки. Нами поділяються наведені точки зору. Очевидно, що проведення скороченого судового розгляду вступає в протиріччя з вищезазначеними засадами кримінального провадження. Слід погодитися з висловленою вказаними науковцями пропозицією, що потрібно виключити ч. 3 зі ст. 349 КПК України.

Література:

- Кримінальний процес : [підручник] / за заг. ред. В.В. Коваленка, Л.Д. Удалової, Д.П. Письменного. – К. : Центр учбової літератури, 2013. – 544 с.
- Трофименко В. Диференціація провадження в суді першої інстанції за новим КПК України / В. Трофименко // Право України. – 2013. – № 6. – С. 269–275.
- Кримінальний процес : [підручник] / [Ю.М. Грошевий, В.Я. Тацій, А.Р. Туманянц та ін.] ; за ред. В.Я. Тація, Ю.М. Грошевого, О.В. Капліної, О.Г. Шило. – Х. : Право, 2013. – 824 с.
- Про деякі питання порядку здійснення судового розгляду в судовому провадженні у першій інстанції відповідно до Кримінального процесуального кодексу України : Інформаційний лист Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 5 жовтня 2012 р. №223-1446/0/4-12 // Новий Кримінальний процесуальний кодекс України: коментарі, роз'яснення, документи / відп. ред. В.С. Ковальський. – К. : Юрінком Інтер, 2013. – С. 95–112.
- Кримінальне процесуальне право України : [навч. посіб]. – К. : Юстініан, 2014. – 573 с.
- Про внесення змін до Кримінально-процесуального кодексу України : Закон України від 21 червня 2001 р. // Голос України. – 2001. – №116/2616.
- Мірошников І.Ю. Судове слідство в апеляційній інстанції : [монографія] / І.Ю. Мірошников. – Х. : Право, 2007. – 192 с.
- Марітчак Т.М. Проблеми визначення обсягу доказів, що підлягають дослідженню / Т.М. Марітчак // Вісник Верховного Суду України. – 2004. – № 5. – С. 40–44.
- Щолкін В. Визнання вини підсудним як спосіб спрощення кримінального процесу: «за» і «проти» / В. Щолкін, О. Стулов // Вісник прокуратури. – 2002. – № 1. – С. 66–69.
- Удалова Л.Д. Суд як суб'єкт кримінально-процесуального доказування : [монографія] / Л.Д. Удалова, В.Я. Корсун. – К. : Видавничий дім «Скіф», 2012. – 168 с.
- Власова Г.П. Можливість застосування спрощеного провадження на досудовій та судовій стадіях кримінального процесу України / Г.П. Власова // Науковий вісник Національного університету ДПС України. – 2011. – № 4. – С. 234–239.
- Шумов В.В. Вирок суду при спрощеній формі судового розгляду кримінальної справи: дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 «Кримінальний процес та криміналістика, судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність» / В.В. Шумов. – Х., 2011 – 184 с.
- Попелюшко В.О. Ще раз про спрощену процедуру правосуддя / В.О. Попелюшко // Судова реформа в Україні: проблеми і перспективи : матеріали наук.-практ. конф. (18–19 квітня 2002 р., м. Харків). – К. ; Х. : Юрінком Інтер, 2002. – С. 246–248.
- Корчева Т.В. Проблеми діяльності захисника у досудовому провадженні та в суді першої інстанції / Т.В. Корчева. – Х. : Видавець ФОРМ Вапнярчук Н.М., 2007. – 200 с.
- Шаренко С. Проблеми скороченого судового розгляду кримінальної справи / С. Шаренко // Вісник Академії правових наук України. – 2005. – № 1. – С. 175–181.
- Лобойко Л.М. Допустимість спрощення порядку судового розгляду справи у кримінальному процесі змішаної форми / Л.М. Лобойко // Судова реформа в Україні: проблеми і перспективи : матеріали наук.-практ. конф., (18–19 квітня 2002 р., м. Харків). – К. ; Х. : Юрінком Інтер, 2002. – С. 248–250.
- Захаров Д.О. Повноваження суду у сфері доказування за новим КПК України / Д.О. Захаров // Докази і доказування за новим Кримінальним процесуальним кодексом України (до 75-річчя з дня народження доктора юридичних наук, професора Михайла Макаровича Михеєнка) : матеріали міжнародної науково-практичної конференції (6–7 грудня 2012 р., м. Київ). – Х. : Видавець Строков Д.В., 2013. – С. 151–154.
- Добровольська О.Г. Застосування інституту судового компромісу в Україні / О.Н. Добровольська // Правова держава: історія, сучасність та перспективи формування в умовах євроінтеграції : матеріали укр.-польськ. наук.-практ. конф. (Дніпропетровськ, 15 листопада 2013 р.). – Дніпропетровськ : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2013. – С. 198–201.
- Тертишник В.М. Проблеми кримінального процесу сьогодні / В.М. Тертишник, О.І. Тертишник // Правова держава: історія, сучасність та перспективи формування в умовах євроінтеграції : матеріали укр.-польськ. наук.-практ. конф. (Дніпропетровськ, 15 листопада 2013 р.). – Дніпропетровськ : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2013. – С. 20–23.
- Форостяний А.В. Проведення спрощеного судового розгляду за новим Кримінальним процесуальним кодексом України / А.В. Форостяний // Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ. – 2013. – № 2. – С. 64–68.

Карпов Н. С. Проведение сокращенного судебного разбирательства в уголовном процессе

Аннотация. В статье проведен анализ юридической литературы, о проведении сокращенного судебного разбирательства. Проведенный анализ проблемных вопросов рассматриваемой тематики. Также разработаны обстоятельные выводы и предложения по проведению сокращенного судебного разбирательства в уголовном процессе.

Ключевые слова: сокращенное судебное разбирательство, исследования доказательств, участники судебного производства, уголовный процесс.

Karpov N. Holding abbreviated trial in criminal proceedings

Summary. This paper analyzed legal literature on conducting abbreviated trial. The analysis issues considered topics. Also prepare a detailed conclusions and proposals for reduced trial in criminal proceedings.

Key words: short trial, research evidence, participants in the proceedings, criminal proceedings.